

ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 336.13:331.552.4

ЧУГУНОВ Ігор,

д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

КОЗАРЕНКО Людмила,

д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів
Київського національного торговельно-
економічного університету

ДЕРЖАВНЕ ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Розкрито економічну сутність державного фінансового регулювання людського потенціалу як складової суспільного розвитку. Запропоновано підходи до інституційної модернізації системи фінансового регулювання розвитку людського потенціалу. Розроблено структурно-функціональну модель державного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу. Обґрунтовано пріоритетні напрями трансформації системи фінансового регулювання людського потенціалу.

Ключові слова: державне фінансове регулювання, розвиток людського потенціалу, фінансові інститути, бюджетна політика, податкова політика, соціальна політика, державні цільові програми, програмно-цільовий метод планування бюджету, пенсійне забезпечення, державно-приватне партнерство, соціально-економічний розвиток.

Чугунов И., Козаренко Л. Государственное финансовое регулирование развития человеческого потенциала. Раскрыта экономическая сущность государственного финансового регулирования человеческого потенциала как составляющей общественного развития. Предложены подходы к институциональной модернизации системы финансового регулирования развития человеческого потенциала. Разработана структурно-функциональная модель государственного финансового регулирования развития человеческого потенциала. Обоснованы приоритетные направления трансформации системы финансового регулирования человеческого потенциала.

Ключевые слова: государственное финансовое регулирование, развитие человеческого потенциала, финансовые институты, бюджетная политика, налоговая политика, социальная политика, государственные целевые программы, программно-целевой метод планирования бюджета, пенсионное обеспечение, государственно-частное партнерство, социально-экономическое развитие.

Постановка проблеми. Динамічні перетворення економічної моделі країни, особливо в умовах нестабільності розвитку світової

© Чугунов І., Козаренко Л., 2017

116

 ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2017. № 3

економіки, потребують застосування виваженого підходу до визначення раціональних методів фінансового регулювання галузей суспільного виробництва. Фінансова складова розвитку людського потенціалу має забезпечувати поетапне підвищення якості життя, сприяти удосконаленню інституційної структури соціальної сфери, зростанню рівня продуктивності праці, підвищенню частки випуску наукоємної та високотехнологічної продукції у ВВП. Важливими чинниками є: реалізація системної та збалансованої державної політики у сфері фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу з використанням комплексу бюджетних, податкових, кредитних, страхових інструментів; адаптивне удосконалення інституційних засад фінансового регулювання людського потенціалу, в тому числі щодо освіти, науки, охорони здоров'я, соціальної сфери, ринку праці; використання цілісної архітектоники фінансового регулювання економіки, подальший розвиток положень щодо інституційних механізмів фінансового забезпечення людського потенціалу, які цілеспрямовано застосовуються державними інститутами. Належний рівень обґрунтованості пріоритетних напрямів державної фінансової політики розвитку людського потенціалу сприятиме результативності структурних змін в економіці та соціальній сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок в еволюцію теоретичних та практичних аспектів формування системи фінансового регулювання розвитку людського потенціалу здійснено такими зарубіжними науковцями, як Дж. Б'юкенен, М. Масгрейв, Дж. М. Кейнс, П. Самуельсон, Дж. Стігліц [1–4]. Питанням фінансового забезпечення розвитку людського потенціалу, удосконалення методологічних засад системи державного регулювання суспільного розвитку присвячено праці вітчизняних вчених: О. Василика, В. Гейця, І. Запатріної, Е. Лібанової, О. Макарової, Л. Лисяк, І. Луніної, І. Лютого, А. Мазаракі, А. Максюті, А. Мярковського, Д. Полозенка, Т. Поспелової, В. Федосова, С. Юрія, Р. Яковенко [5–18] та ін. Разом з тим, в умовах сучасних економічних перетворень важливим є поглиблене розуміння сутності державного фінансового регулювання людського потенціалу в системі забезпечення соціально-економічного розвитку країни.

Метою статті є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень формування системи державного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу в умовах інституційних перетворень економіки.

Матеріали та методи. Застосовано сукупність методів і підходів, що дало змогу реалізувати концептуальну єдність дослідження: діалектичний, системний та структурний методи – при розкритті економічної сутності державного фінансового регулювання людського потенціалу;

історичний та логічний підходи – при удосконаленні положень щодо визначення інституційних особливостей реалізації бюджетної політики у сфері підтримки та активізації процесів поступального розвитку галузей соціальної сфери; наукового абстрагування, синтезу, функціонального аналізу – при визначенні пріоритетних напрямів розвитку системи фінансового регулювання людського потенціалу. За порівняльним та факторним методами узагальнено та систематизовано підходи до формування та реалізації фінансових програм стимулювання розвитку людського потенціалу в країнах з розвинутою та трансформаційною економікою.

Результати дослідження. Процеси формування державної фінансової політики мають бути спрямованими на створення базових інституційних передумов для підвищення рівня людського потенціалу, можливостей його повноцінної реалізації. Ступінь розвитку людського потенціалу залежить від сукупності його динамічних характеристик, у тому числі у сфері охорони здоров'я, освіти і науки, культури, доходів населення і рівномірності їх розподілу. Диференціація підходів до фінансового забезпечення соціальної інфраструктури, в тому числі в частині поєднання державних та ринкових методів і форм, обумовлена особливостями економічної моделі розвитку країни. Співвідношення фінансування публічних послуг формується на основі наявного попиту на них у суспільстві, рівня їх якості та соціально-економічної ефективності. Посилення дієвості фінансового регулювання людського розвитку зумовлено динамікою суспільних змін і потребує виділення достатнього обсягу коштів для фінансування галузей соціальної сфери та удосконалення її інфраструктури.

Необхідними передумовами для забезпечення інтенсивного економічного зростання є відповідний ступінь розвитку освітнього і наукового потенціалу, технологічних укладів економіки, інститутів та макроекономічна стабільність. Система державного фінансового регулювання людського потенціалу потребує постійного удосконалення з урахуванням прогресивних методів, адаптації до внутрішніх та зовнішніх економічних чинників в умовах інституційних перетворень економіки [19].

Фінансово-бюджетна політика має формувати сприятливі умови для підвищення якісного рівня і доступності послуг медичного обслуговування, освіти, науки, соціального захисту та соціального забезпечення. Достатньо високий рівень розвитку людського потенціалу забезпечує належне інституційне середовище і характеризується якістю взаємодії економічних суб'єктів, правил і характеру реалізації фінансового регулювання, які впливають на економічні перспективи країни в глобальному просторі. З огляду на зазначене, важливим є ефективне поєднання інструментарію бюджетної, податкової, монетарної, соціальної політики країни з ринковими механізмами фінансової підтримки людського розвитку [7].

Система державного фінансового регулювання людського розвитку може бути відтворена за допомогою запропонованої структурно-функціональної моделі, що ґрунтується на інтеграції складових фіскальної політики у сфері доходів, видатків, міжбюджетних відносин, дефіциту бюджету, державного боргу та фінансового ринку з урахуванням інституційної трансформації соціально-економічної моделі держави, динамічних змін ендегенного та екзогенного середовища, що надасть можливість посилити результативність виконання державою завдань і функцій у частині забезпечення збалансованого функціонування галузей соціальної сфери та підвищення рівня добробуту населення. Метою державного фінансового регулювання розвитку людського потенціалу є забезпечення високих стандартів якості життя в країні шляхом створення передумов для ефективного функціонування ринку освітніх послуг, збільшення середньої тривалості життя, зростання рівня добробуту населення, що відображається у підвищенні значення показника індексу людського розвитку та стабільних темпах зростання реального валового внутрішнього продукту на основі дотримання принципів справедливості, комплексності, єдності, ефективності, стабільності, цілеспрямованості та пріоритетності забезпечення дієвості функцій регулювання, контролю, стимулювання та досягнення соціальної справедливості.

Подальше вдосконалення механізму фінансового забезпечення людського розвитку має здійснюватися з урахуванням динаміки макроекономічних показників, змін інституційного середовища економіки та досвіду країн з розвинутою та трансформаційною економікою, який можна адаптувати до вітчизняних умов. Структура фінансування галузей, що впливають на формування людського потенціалу у розвинених країнах, суттєво відрізняється залежно від особливостей соціально-економічних систем. В переважній більшості таких країн у структурі фінансування галузей освіти і охорони здоров'я переважають кошти приватного сектора економіки. Водночас, країни із "скандинавською" моделлю економічного розвитку спрямовують значну частину бюджетних коштів на фінансування заходів щодо зміцнення людського потенціалу.

Досвід державного регулювання людського розвитку розвинених країн свідчить про збільшення обсягів фінансування сфери освіти та охорони здоров'я із бюджету. Загалом, у країнах Європейського Союзу середнє значення частки державних видатків у ВВП країн за 2006–2015 рр. на охорону здоров'я становить 7 %, освіту – 5.1 %, соціальний захист і соціальне забезпечення – 18.7 % [20].

Пріоритетними напрямками фінансової політики у сфері забезпечення умов для суспільного розвитку є також зниження нерівномірності розподілу доходів населення, підвищення якості та доступності публічних послуг, удосконалення системи критеріїв щодо отримання соціальної допомоги. Важливим світовим трендом за умов

економічних перетворень стало зростання видатків на пенсійне забезпечення, в тому числі з урахуванням погіршення демографічної кон'юнктури. Реалізація зазначеного обумовила втілення послідовних заходів щодо підвищення пенсійного віку та заохочення більш пізнього виходу на пенсію, зміну умов нарахування пенсій, подовження страхового стажу, необхідного для отримання пенсійних виплат, зміну порядку індексації пенсій.

Системним інструментом реалізації бюджетної політики є програмно-цільовий метод, який має суттєві переваги порівняно з кошторисним та дає змогу оцінювати досягнення конкретних результатів на всіх стадіях бюджетного процесу [13].

Важливим завданням бюджетної політики країни є забезпечення збалансованого розвитку суспільних інститутів з метою проведення структурних змін фінансового забезпечення галузей освіти, науки, охорони здоров'я та соціального захисту населення. Видатки державного і місцевих бюджетів на розвиток людського потенціалу включають кошти, що спрямовуються на фінансування освіти та науки, охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення. Середнє значення частки видатків зведеного бюджету на фінансування зазначених галузей у валовому внутрішньому продукті за 2001–2015 рр. становить 17.71 %, у тому числі за 2001–2005 рр. – 15.08 %, 2006–2010 рр. – 18.6 %, 2011–2015 рр. – 19.46 % (табл. 1).

Таблиця 1

Видатки бюджету на фінансування програм розвитку людського потенціалу, %

Рік	Частка видатків у ВВП			Частка в загальній сумі видатків бюджету		
	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцеві бюджети	Зведений бюджет	Державний бюджет	Місцеві бюджети
2001	13.69	5.79	7.90	50.35	36.52	73.14
2002	14.37	6.13	8.24	53.81	38.97	75.05
2003	14.08	5.57	8.51	49.66	33.57	72.40
2004	14.49	6.66	7.83	48.76	36.05	69.63
2005	18.67	10.23	8.44	58.03	50.26	71.46
2006	17.47	8.56	8.91	54.17	45.16	67.00
2007	16.61	7.03	9.58	52.62	39.11	71.41
2008	17.81	8.41	9.40	54.11	43.71	70.07
2009	19.95	9.09	10.86	58.74	46.03	77.97
2010	21.16	9.87	11.29	60.44	47.33	80.40
2011	18.49	7.76	10.73	57.11	42.33	78.33
2012	20.22	8.28	11.94	57.51	43.08	76.15
2013	21.46	9.10	12.36	61.71	46.02	82.39
2014	18.85	7.65	11.20	56.44	39.99	78.50
2015	18.26	7.34	10.92	53.18	36.07	78.06

Джерело: [21].

Процеси формування бюджетної політики розвитку людського потенціалу мають відбуватись з урахуванням сукупності макроекономічних факторів, визначених пріоритетів, можливостей фінансування відповідних заходів. Функціональне удосконалення бюджетного механізму фінансового забезпечення територіальних громад є важливою складовою економічного регулювання, що впливає на процес формування та виконання місцевих бюджетів, забезпечення дієвого механізму міжбюджетних відносин та стан розвитку людського потенціалу. Обсяг бюджетних видатків не повною мірою задовольняє потреби у наданні комплексу публічних послуг населенню, що позначається на рівні розвитку складових людського потенціалу. Підвищення якості послуг у сферах освіти, охорони здоров'я та соціального захисту за бюджетні кошти потребує оптимізації мережі закладів середньої та вищої освіти, охорони здоров'я, соціального захисту відповідно до потреб територіальних громад, удосконалення механізму конкурсного відбору загальнодержавних та місцевих програм науково-технічного, соціального та національно-культурного розвитку. За допомогою інструментів та важелів бюджетної політики держава має сприяти покращанню матеріально-технічного стану закладів соціальної інфраструктури шляхом здійснення капітальних інвестицій, підвищувати професійний рівень працівників бюджетної сфери, у тому числі завдяки забезпеченню конкурентного розміру оплати праці [22].

Модель фінансування сфери охорони здоров'я потребує поглибленої диверсифікації із забезпеченням адресності фінансування послуг медичної допомоги та медичного обслуговування. Актуальними є питання запровадження механізму виділення бюджетних коштів закладам охорони здоров'я залежно від якості та обсягів надання ними медичної допомоги з урахуванням потреб населення. Важливим є поєднання державних гарантій з демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції у сфері охорони здоров'я. Необхідним є інституційна трансформація механізмів фінансування системи оплати послуг, запровадження загальнообов'язкового медичного страхування, перегляд нормативів і обсягів бюджетного фінансування галузі, методологічне вдосконалення процесу фінансового забезпечення місцевих програм охорони здоров'я та фундаментальних наукових досліджень у цій сфері.

Враховуючи необхідність зміцнення людського потенціалу, доцільно удосконалити інституційне середовище розвитку освітньої галузі, в тому числі щодо розширення фінансової та адміністративної автономії навчальних закладів. Запровадження нормативного методу їх фінансування на основі розрахунку вартості наданої бюджетної освітньої послуги залежно від кількості учнів у класі сприятиме забезпеченню рівного доступу до державних освітніх стандартів, підвищенню самостійності начальних закладів у сфері планування та

використання фінансових ресурсів. Доречно також розширення переліку результативних показників функціонування вищих навчальних закладів, які зможуть гарантувати рівний доступ до державних освітніх стандартів одержувачу послуг та забезпечити ефективність їх діяльності. З огляду на зазначене, важливим є розвиток інституту зовнішнього незалежного оцінювання, науково-дослідницької, фінансово-господарської, міжнародної діяльності вищих навчальних закладів. З метою підвищення ефективності видатків державного бюджету на фінансування цільових наукових програм необхідно здійснювати оцінку досягнутих показників результативності відповідним розпорядником бюджетних коштів порівняно з іншими розпорядниками, які виконують аналогічні наукові дослідження.

Соціальне замовлення є дієвим інструментом реалізації державних та місцевих цільових соціальних програм і соціальних проектів шляхом укладання соціальних контрактів на конкурсній основі. В середньостроковій перспективі ці процеси сприятимуть підвищенню ефективності використання бюджетних коштів, якості та зниженню витрат на виробництво соціальних послуг, формуванню ринку соціальних послуг з конкуренцією виробників.

Зменшення бюджетних видатків на наукові дослідження у сферах, які забезпечують людський розвиток, може призвести до послаблення ефективності політики у зазначеному напрямі, тому при формуванні стратегічних пріоритетів та планових завдань соціально-економічного розвитку потрібно це враховувати. Важливим чинником зростання обсягу видатків на наукові дослідження є структурна оптимізація бюджетних видатків. Позитивно вплинути на збільшення фінансування наукових програм може, зокрема, зниження видатків на обслуговування державного боргу в середньостроковій перспективі. Інституційного врегулювання потребують питання моніторингу виконання відповідних угод за отриманими державними позиками, вдосконалення процедури підготовки проектів документів з отримання міжнародних позик стосовно набуття ними чинності та узгодження на рівні головних розпорядників бюджетних коштів.

Податкова політика впливає на рівень людського розвитку під час справляння податків завдяки фіскальній та регулюючій функціям. Основними інструментами впливу є зміни в режимі оподаткування соціальних товарів і послуг та стимулювання за рахунок податкових пільг, зростання рівня витрат суб'єктів господарювання на людський розвиток. Перший підхід застосовується переважно при оподаткуванні податком на додану вартість та податком на прибуток підприємств, другий є формою заохочення інвестицій у вигляді податкових пільг для отримання послуг у сфері навчання, професійної підготовки, охорони здоров'я та в цілому тих послуг, що забезпечують зростання рівня людського розвитку.

Фіскальними інструментами, які застосовуються в цілях сприяння людському розвитку, переважно є податкові пільги, податкові кредити, податкові знижки. Податкова соціальна пільга є інструментом регулювання місячного доходу у вигляді заробітної плати, яка не перевищує 140 % від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, за допомогою зменшення обсягу оподаткованого доходу. Важливе удосконалення інституційних засад прогнозування обсягів податкової соціальної пільги за наданими пільгами з використанням коефіцієнта зміни кількості пільговиків, враховуючи динаміку співвідношення прожиткового мінімуму та середньомісячної заробітної плати на початок року. Податковий кредит є формою податкового регулювання розвитку наукових розробок у сфері малого та середнього підприємництва і охоплює підприємства, що отримують патенти, створюють нові високотехнологічні проекти, розпочинають випуск нових товарів з високою часткою доданої вартості.

Ступінь впливу прямих податків на людський розвиток залежить від розміру їх ставок та неоподаткованого мінімуму доходів громадян, який встановлюється з урахуванням фінансово-економічних та соціальних чинників і в більшості розвинених країн світу відповідає рівню прожиткового мінімуму для працездатного населення. Крім того, при оподаткуванні доходів населення враховується соціальний статус, кількість та вік дітей, чисельність працюючих, а також рівень і структура витрат домогосподарства. В країнах з високим рівнем доходів на душу населення застосовується прогресивна шкала оподаткування податком на доходи фізичних осіб, спрямована, передусім, на підвищення рівня соціальної справедливості у суспільстві, що є важливим фінансовим інструментом розвитку людського потенціалу.

Посилення податкового навантаження у сфері споживання підакцизних товарів є інструментом сприяння людському розвитку. З огляду на особливості механізму оподаткування, акцизний податок відповідно впливає на споживчу поведінку за рахунок ефекту зменшення споживання. Перспективи зниження темпів економічного зростання через зменшення рівня сукупного попиту та зростання рівня інфляції потребують застосування виваженого підходу шляхом поєднання економічного та соціального ефектів акцизного податку [22].

ПДВ має найвище фіскальне значення у формуванні дохідної частини бюджету, частка якого за 2006–2015 рр. у доходах зведеного бюджету становила 38.2 %, тоді як у країнах ЄС у середньому зазначений показник за аналогічний період становив 17.3 %, із найнижчим значенням в Італії – 14 % та найвищим у Хорватії – 32.9 % [20]. У цих країнах спільною є тенденція до зниження частки цього податку в структурі надходжень зведеного бюджету. Застосування в розвинених країнах знижених ставок ПДВ для соціальних груп товарів і послуг є поширеною практикою. Оподаткування цим податком лікарських засобів та продуктів харчування здійснюється за диференційованим

підходом, товари довготривалого використання – за базовою ставкою, предмети розкоші – за підвищеними ставками. В Україні доцільно запровадити спеціальний режим оподаткування ПДВ соціальних груп товарів і послуг, що дасть змогу суттєво знизити податкове навантаження на соціально вразливі групи населення. У процесі адміністрування податку на додану вартість доцільним є зменшення переліку пільг та створення прозорих механізмів його відшкодування.

Складність податкової системи є фактором стримування людського розвитку, вагомою умовою ефективності податкових стимулів – спрощеність їх застосування, в тому числі процедури адміністрування та звітності. Доцільним є удосконалення податкового адміністрування в частині проведення податкового моніторингу, що надасть можливість посилити дієвість прогнозування відповідної групи податкових надходжень до державного, місцевих бюджетів. Важливу роль відіграють інституційні засади щодо гармонізації дії податкових механізмів, зокрема у сфері справляння непрямих податків. У цьому контексті координація міжнародних відносин щодо усунення обмежень на шляху до залучення інвестицій та економічної співпраці є важливою складовою соціально-економічного розвитку країни. Поширена форма такої координації – система міжнародних договорів щодо уникнення подвійного оподаткування, в тому числі у сфері оподаткування доходів фізичних осіб.

Частка екологічних податків у країнах Європейського Союзу за 2006–2015 рр. досягла в середньому 6.3 % від загального обсягу податкових надходжень, коливаючись від 4.5 % у Франції до 10.1 % у Болгарії відповідно, і має тенденцію до зростання [20]. Середнє значення частки екологічних податків у структурі податкових надходжень до зведеного бюджету України в приведеному періоді становить 4.1 %. Посилення податкового навантаження у сфері справляння екологічних податків є інструментом сприяння людському розвитку через вплив на поведінку суб'єктів економіки. Надходження від сплати цих податків забезпечують формування фінансових ресурсів, які у певний спосіб можуть використовуватися для фінансової підтримки політики захисту довкілля, прогресивне екологічне оподаткування є інструментом зниження негативного впливу на навколишнє середовище.

Фінансові інститути – важливі інструменти державного регулювання розвитку людського потенціалу, які виконують функції підвищення рівня матеріального забезпечення громадян, трансформації грошових заощаджень в інвестиційний ресурс з його подальшим спрямуванням на розвиток національної економіки, збереження вартості грошових заощаджень у часі через інвестування у цінні папери та отримання інвестиційного доходу, задоволення потреб населення у кредитних ресурсах, нівелювання ризиків втрат доходів населення через втрату працездатності, підвищення якості життя.

Страховання є ефективним засобом реалізації соціальної політики держави шляхом підвищення рівня матеріального забезпечення громадян за допомогою виплат додаткових пенсій, отримання джерел фінансового забезпечення через систему державного соціального страхування. Необхідними заходами з розвитку ринку страхових послуг є створення ефективної інституційної структури та дієвого механізму управління. Інструментами гарантування та стимулювання обсягів страхових внесків можуть бути запровадження державних гарантій збереження страхових накопичень, відповідальності страхових компаній у процесі залучення та використання заощаджень населення, реалізація державної політики зайнятості, яка забезпечує створення нових робочих місць, підвищення продуктивності та оплати праці, запобігання тіньовій зайнятості. Для популяризації страхування та залучення заощаджень населення в інвестиційний процес необхідно застосувати сукупність фінансових важелів, що сприятимуть капіталізації доходів, розширенню переліку страхових продуктів, зокрема шляхом укладання довгострокових договорів особистого страхування, страхування життя, що приведе до підвищення рівня соціального забезпечення громадян. Важливим є підтримка фінансової стабільності ринку страхових послуг за допомогою інструментів фінансової політики, в тому числі через розвиток інституту пруденційного нагляду за діяльністю страхових компаній, надання податкових стимулів для населення щодо укладання довгострокових договорів страхування через застосування диференційованих ставок податку та зменшення бази оподаткування з урахуванням відповідних страхових платежів. З метою забезпечення інвестиційного доходу для страхувальників доцільним є розширення переліку напрямів інвестування страхових резервів, що слугуватиме стимулом до укладання довгострокових договорів страхування життя [22].

Інвестування пенсійних активів має на меті отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування виплат разом із забезпеченням дохідності активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки. Розвиток недержавних пенсійних фондів має відбуватися через відновлення довіри громадян до інституцій фінансового сектора, функціонування надійної системи гарантування збереження пенсійних заощаджень, спрощення умов участі громадян у механізмах недержавного пенсійного забезпечення, покращання та розширення інфраструктури ринку пенсійних послуг. Недержавні пенсійні фонди не виконують на необхідному рівні стимулюючої функції, що ґрунтується, у тому числі на врахуванні оцінки сукупного попиту на послуги недержавних пенсійних фондів. Про це свідчать показники: попиту на дані фінансові послуги серед населення та роботодавців;

інвестиційного доходу для учасників недержавних пенсійних фондів. Важливим є подальше врегулювання інституційних засад діяльності ринку недержавного пенсійного забезпечення, розширення переліку фінансових інструментів, придатних для інвестування в них пенсійних коштів. Для формування ефективної системи недержавного пенсійного забезпечення необхідним є розширення напрямів інвестування пенсійних активів, розвиток фондового ринку та досягнення макроекономічної стабільності.

Заощадження домогосподарств відіграють вагомую роль у процесі формування та перерозподілу інвестиційних ресурсів і, поряд з недержавними пенсійними фондами та страховими компаніями, є інституційними інвесторами, які забезпечують залучення інвестицій в економіку країни. З огляду на зазначене, необхідною вбачається активізація інвестиційної діяльності громадян через механізм колективного інвестування, що потребує удосконалення механізму податкового регулювання, поліпшення інституційного забезпечення функціонування інвестиційної інфраструктури, вдосконалення основних засад діяльності інститутів спільного інвестування.

Для повноти реалізації кредитними спілками можливостей впливати на посилення фінансового потенціалу населення потрібно забезпечити їх функціонування за принципом неприбутковості. Важливим є запровадження системи гарантування вкладів учасників кредитних спілок шляхом створення органу гарантування вкладів на зразок банківського сектора або створення резервних фондів та запровадження системи страхування вкладів страховими компаніями. Зниженню ризиків неповернення кредитів та оздоровленню кредитного ринку сприятиме утворення єдиного бюро кредитних історій, доступ до яких матимуть як банки, так і кредитні спілки. Розробленню єдиних правил та стандартизації операційної діяльності кредитних спілок передуватиме ініціювання на державному рівні процесу об'єднання кредитних спілок за принципом регіонального розташування, стимулювання процесу формування асоціацій, які можуть відігравати роль саморегулювальних організацій.

Формування та реалізація державних та місцевих цільових програм, метою яких є розвиток людського потенціалу на основі принципів системності, ефективності, врахування впливу екзогенних факторів, достатності фінансування, послідовності проведення оцінки на всіх стадіях виконання – один з пріоритетних напрямів фінансового регулювання. Основними структурними складовими, які визначають ефективність цих програм, є їх узгодженість з положеннями концепції розвитку людського потенціалу, відповідної стратегії фінансового забезпечення, відсутність дублювання цілей програм з іншими затвердженими програмами, а також досягнуті показники соціально-економічної ефективності, якості послуг та результативності

управління. При оцінці дієвості програм розвитку людського потенціалу в сфері активізації ринку праці, галузях освіти та охорони здоров'я особливу увагу слід приділяти співвідношенню запланованого та досягнутого соціального ефекту [19].

Для підвищення рівня людського потенціалу важливим є пошук балансів між сукупністю інституційних обмежень, визначення відповідальності та стимулів для економічних агентів щодо зміцнення людського капіталу, посилення координації між державним та недержавним сектором економіки щодо досягнення цілей. Важливим завданням державної політики розвитку людського потенціалу є формування інституційних основ для забезпечення реалізації даного потенціалу в умовах сучасних трансформаційних змін та підвищення ступеня впливу глобалізаційних чинників на економічні процеси. Для відповідної складової системи розвитку людського потенціалу, яка представлена сферою суспільного виробництва, існують диферентні форми та методи їх фінансування. З огляду на зазначене, при проведенні структурних трансформацій системи фінансового забезпечення галузей та сфер суспільного виробництва необхідним є врахування зазначених особливостей, принципу адаптивної ефективності форм, механізмів та інструментів фінансування.

Оптимізація видатків бюджету, які впливають на зростання якісного рівня людського потенціалу, потребує виділення пріоритетів із закріпленням відповідальних виконавців щодо досягнення поставлених завдань. Складовою інституційної модернізації системи фінансового регулювання розвитку людського потенціалу є підвищення ефективності видатків державного та місцевих бюджетів на дані цілі. З метою реалізації зазначеного, пріоритетні завдання бюджетної політики – збільшення рівня результативності застосування інструментів програмно-цільового методу в бюджетному процесі, створення умов для підвищення якості надання суспільних послуг, посилення дієвості механізму проведення державних закупівель, вдосконалення механізмів державного фінансового контролю, забезпечення залучення громадян до процедур обговорення і прийняття рішень у сфері формування основних показників бюджету територіальної громади [14].

Першочерговими завданнями державної політики у системі людського розвитку є забезпечення ефективності управління ресурсами солідарної системи державного пенсійного страхування, реформування системи пенсійного забезпечення в контексті проведення децентралізації, удосконалення механізмів формування доходів бюджету пенсійного фонду, що передбачає покращання методів планування надходжень, посилення взаємодії між державними інститутами, прозорий розподіл джерел фінансування виплати пенсій, які визначені на основі низки пенсійних програм, пошук резервів зростання вагових показників доходів бюджету пенсійного фонду за рахунок власних

надходжень (табл. 2). Особливої значущості набувають питання зниження дефіциту бюджету даного цільового фонду соціального страхування.

Таблиця 2

Бюджет Пенсійного фонду України, % ВВП

Показники	2001– 2005	2006– 2010	2011– 2015	2001– 2015
<i>Доходи, в тому числі:</i>	10.87	16.12	15.83	14.27
власні надходження	8.64	10.63	10.45	9.91
кошти державного бюджету	1.14	3.40	4.02	2.85
покриття дефіциту за рахунок державного бюджету	0.88	1.06	1.24	1.06
<i>Видатки, в тому числі:</i>	10.80	15.82	15.81	14.14
видатки за рахунок власних надходжень	9.40	12.71	12.61	11.57
видатки за рахунок коштів державного бюджету	1.40	3.11	3.20	2.57

Джерело: [23].

Важливим є забезпечення зростання розмірів пенсійних виплат відповідно до тенденцій розвитку економіки, стале співвідношення між зростанням розміру прожиткового мінімуму для осіб, що втратили працездатність, та розміром мінімальної заробітної плати, зменшення дефіциту бюджету солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та збільшення коефіцієнта покриття пенсією заробітної плати, узгодження дій щодо розробки та прийняття державного бюджету та бюджету Пенсійного фонду, що сприятиме збалансованості солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Реалізація системних заходів держави у сфері політики активізації ринку праці передбачає використання комплексу інституційних та фінансових заходів, які включають підвищення кваліфікації робітників з метою зниження розриву між кількістю безробітних та вакансій на ринку праці, створення нових робочих місць, у тому числі за рахунок державних субсидій, використання фінансової підтримки підприємництва. Формування сприятливого інвестиційного середовища через трансформацію інституційної системи економіки, що здійснюється шляхом дерегуляції адміністративних процедур ведення підприємницької діяльності, посилення рівня дієвості майнових прав інвесторів, забезпечення збалансованого узгодження цілей та завдань податкової та бюджетної політики, довгострокової макроекономічної стабільності, позитивно впливає на стимулювання зайнятості і потребує загальної суспільної адаптації з метою зниження рівня безробіття та створення нових робочих місць в економіці.

Доцільність інтенсифікації співпраці приватного та державного секторів економіки обумовлена обмеженістю можливостей державних фінансів та відповідними показниками ступеня зносу основних фондів, насамперед, соціальної інфраструктури. Переваги державно-приватного партнерства як форми фінансування розвитку людського потенціалу полягають у здатності до залучення додаткових фінансових ресурсів, можливості вирішити проблеми бюджетних обмежень шляхом залучення коштів приватного сектора для розбудови соціальної інфраструктури, підвищенні ефективності використання фінансових ресурсів, прискоренні запровадження інновацій у економічній діяльності.

Висновки. Динаміка суспільного розвитку обумовлює необхідність посилення дієвості фінансового регулювання людського потенціалу, виділення достатнього обсягу коштів для фінансування галузей соціальної сфери та удосконалення її інфраструктури, а фінансова політика країни має формувати сприятливі умови для підвищення якісного рівня і доступності послуг медичного обслуговування, освіти, науки, соціального захисту та соціального забезпечення. З огляду на зазначене, система державного фінансового регулювання людського потенціалу потребує постійного удосконалення з урахуванням прогресивних методів, адаптації до внутрішніх та зовнішніх економічних чинників за умов інституційних перетворень економіки.

Держава має застосовувати системний підхід до фінансового забезпечення програм, спрямованих на стимулювання людського потенціалу, який включає визначення пріоритетних цілей, розробку заходів фінансової політики щодо підтримки та розбудови соціальної сфери на середньострокову перспективу, узгодження фінансових можливостей держави на реалізацію цих цілей в межах бюджетних періодів, забезпечення функціонування механізму фінансового регулювання, моніторингу, контролю, аудиту, розбудову інституційних засад фінансового забезпечення галузей суспільного виробництва, що надасть можливість розширити частку страхових, інвестиційних джерел у загальній структурі фінансування заходів щодо підвищення рівня розвитку людського потенціалу.

Важливим є подальше зміцнення ролі фінансової складової розвитку людського потенціалу в забезпеченні процесів економічного зростання, а пріоритетними напрямками державної фінансової політики розвитку людського потенціалу мають стати формування ієрархічної системи державних цільових соціальних програм, розбудова інституційної складової фінансування освіти, науки, охорони здоров'я, підвищення дієвості застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі, посилення дієвості взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами, удосконалення системи пенсійного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Б'юкенен Дж., Масгрейв М., Річард А. Суспільні фінанси і суспільний вибір ; пер. з англ. Київ : Києво-Могилян. акад. 2004. 176 с.
2. Кейнс Дж. М. Избранные произведения ; пер. с. англ. М. : Экономика, 1993. 540 с.
3. Самуэльсон П. Э., Нордхаус В. Д. Экономика. 18-е изд. ; пер. с англ. М. : Вильямс, 2010. 1360 с.
4. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса ; пер. с англ. М. : Эксмо, 2011. 512 с.
5. Василик О. Д. Теорія фінансів. Київ : НІОС, 2000. 416 с.
6. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. Київ, 2009. 864 с.
7. Запатріна І. В. Бюджетний механізм економічного зростання : монографія. Київ, 2007. 528 с.
8. Лібанова Е. М., Макарова О. В. та ін. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки ; за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2012. 320 с.
9. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України. Київ : ДННУ АФУ, 2009. 600 с.
10. Луніна І. Державні фінанси та інфраструктурні проблеми розвитку економіки. Економіка України. 2011. № 8. С. 46–56.
11. Лютій І. О., Мороз П. А. Суперечності процесів фінансціалізації та їх вплив на економічне зростання в Україні. Економіка України. 2014. № 4. С. 29–39.
12. Чугунов І. Я., Павелко А. В., Канєва Т. В. та ін. Державне фінансове регулювання економічних перетворень : монографія ; за заг. ред. А. А. Мазаракі. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 376 с.
13. Максюта А. А., Чугунов І. Я. Бюджетна складова суспільного розвитку. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2012. № 3. С. 45–54.
14. Мярковський А. І., Чугунов І. Я. Бюджетна політика як складова соціально-економічного розвитку країни. Вісн. Київ. нац. торг.-екон. ун-ту. 2010. № 5. С. 5–15.
15. Полозенко Д. В. Фінансова політика в умовах трансформаційної економіки України (1992–2008). Київ : НДФІ, 2008. 392 с.
16. Поспєлова Т. В. Механізми державного управління людським розвитком в Україні : монографія / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Донецьк, 2011. 350 с.
17. Теорія фінансів / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. Київ : Центр учбов. л-ри, 2010. 576 с.
18. Яковенко Р. В. Людський капітал та людський потенціал : наук. пр. Кіровоград. нац. техн. ун-ту. Економічні науки. 2013. Вип. 24. С. 186–193.
19. Чугунов І. Я. Пріоритети бюджетної політики на середньострокову та довгострокову перспективу. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету. Київ : НДФІ, 2004. С. 69–99.
20. Офіційний сайт статистичної служби Європейського Союзу. URL : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

21. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
22. Козарезенко Л. В. Фінансова політика розвитку людського потенціалу : монографія. Київ : Центр учбов. л-ри, 2016. 412 с.
23. Офіційний сайт Пенсійного фонду України. URL : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2017.

Chugunov I., Kozarezenko L. Government financial regulation of human potential development.

Background. Under instability of the global economy intensification of the role of state financial policy to create favorable conditions for human potential development and restoration of positive economic dynamics become important. The financial component of human potential development should provide a gradual increase in the level and quality of life, contribute to the improvement of the institutional structure of social sphere, labor productivity growth, raising the share of high technology and high-tech products in GDP. An appropriate level of validity of the priorities of state financial policies of human potential development will promote impact of structural changes in the economy and social sphere.

Analysis of recent research and publications. The works of foreign and local scientists are devoted to the question of financial security of human potential development. However, in today's economic transformation, it is important to study government financial regulation of human potential development in the social and economic development of a country.

The **aim** of the article is to outline the theoretical principles and improve methodological guidelines of the formation of public financial regulation of human potential development in terms of institutional reforms of the economy.

Materials and methods. The article used a set of approaches and methods, including systematic and structural, comparative and factor analysis, historical and logical, scientific abstraction, synthesis and functional analysis.

Results. The economic essence of government financial regulation of human potential as a component of social development, that requires the application of a set of norms, rules, methods, forms, mechanisms, instruments, and leverages of financial architectonics aiming to provide specific conditions for enhancement of a quality of institutional environment of an economic growth model and increase the human development level under conditions of strengthening influence of integration processes on macroeconomic dynamics is indicated. The approaches to institutional modernization of financial regulatory system of human potential development are suggested. A structural and functional model of government financial regulation of human potential development is proposed. Priority areas of financial regulation transformation of human potential, which will help create conditions for socio-economic development, were substantiated.

Conclusion. The priorities of the government financial policy of human potential development should be: forming a hierarchical system of state targeted social programs, development of institutional component of the financing of education, science, health, improving the efficiency of application of program budgeting in the budget process, increasing the efficiency of the relationship of the state budget to local budgets, improving the pension system. It is important to further strengthen the role of the financial component of human potential development processes to ensure economic growth.

Keywords: government financial regulation, human potential development, financial institutions, budget policy, fiscal policy, social policy, government target programs, program target method for budget planning, pension provision, state and private partnership, social and economic development.

REFERENCES

1. *B'jukenen Dzh.*, Masg'rejv M., Richard A. Suspil'ni finansy i suspil'nyj vybir ; per. z angl. Kyi'v : Kyjevo-Mogyljan. akad. 2004. 176 s.
2. *Kejns Dzh. M.* Izbrannye proizvedenija ; per. s. angl. M. : Jekonomika, 1993. 540 s.
3. *Samujel'son P. Je.*, Nordhaus V. D. Jekonomika. 18-e izd. ; per. s angl. M. : Vil'jams, 2010. 1360 s.
4. *Stiglic Dzh. E.* Krutoe pike: Amerika i novyj jekonomicheskij porjadok posle global'nogo krizisa ; per. s angl. M. : Jeksmo, 2011. 512 s.
5. *Vasylyk O. D.* Teorija finansiv. Kyi'v : NIOS, 2000. 416 s.
6. *Gejec' V. M.* Suspil'stvo, derzhava, ekonomika: fenomenologija vzajemodii' ta rozvytku ; NAN Ukrai'ny ; In-t ekon. ta prognozuv. NAN Ukrai'ny. Kyi'v, 2009. 864 s.
7. *Zapatrina I. V.* Bjudzhetnyj mehanizm ekonomichnogo zrostantnja : monografija. Kyi'v, 2007. 528 c.
8. *Libanova E. M.*, Makarova O. V. ta in. Ljuds'kyj rozvytok v Ukrai'ni: social'ni ta demografichni chynnyky modernizacii' nacional'noi' ekonomiky ; za red. E. M. Libanovoi'. Kyi'v : In-t demografii' ta social'nyh doslidzhen' im. M. V. Ptuhy NAN Ukrai'ny, 2012. 320 s.
9. *Lysjak L. V.* Bjudzhetna polityka u systemi derzhavnogo reguljuvannja social'no-ekonomichnogo rozvytku Ukrai'ny. Kyi'v : DNNU AFU, 2009. 600 s.
10. *Lunina I.* Derzhavni finansy ta infrastrukturni problemy rozvytku ekonomiky. Ekonomika Ukrai'ny. 2011. № 8. S. 46–56.
11. *Ljutyj I. O.*, Moroz P. A. Superechnosti procesiv finansializacii' ta i'h vplyv na ekonomichne zrostantnja v Ukrai'ni. Ekonomika Ukrai'ny. 2014. № 4. S. 29–39.
12. *Chugunov I. Ja.*, Pavelko A. V., Kanjeva T. V. ta in. Derzhavne finansove reguljuvannja ekonomichnyh peretvoren' : monografija ; za zag. red. A. A. Mazaraki. Kyi'v : Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-t, 2015. 376 s.
13. *Maksjuta A. A.*, Chugunov I. Ja. Bjudzhetna skladova suspil'nogo rozvytku. Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu. 2012. № 3. S. 45–54.
14. *Mjarkovs'kyj A. I.*, Chugunov I. Ja. Bjudzhetna polityka jak skladova social'no-ekonomichnogo rozvytku krai'ny. Visn. Kyi'v. nac. torg.-ekon. un-tu. 2010. № 5. S. 5–15.
15. *Polozenko D. V.* Finansova polityka v umovah transformacijnoi' ekonomiky Ukrai'ny (1992–2008). Kyi'v : NDFI, 2008. 392 s.
16. *Pospjelova T. V.* Mehanizmy derzhavnogo upravlinnja ljuds'kym rozvytkom v Ukrai'ni : monografija / Nac. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrai'ny. Donec'k, 2011. 350 c.
17. *Teorija finansiv* / za red. V. M. Fedosova, S. I. Jurija. Kyi'v : Centr uchbov. l-ry, 2010. 576 s.
18. *Jakovenko R. V.* Ljuds'kyj kapital ta ljuds'kyj potencial : nauk. pr. Kirovograd. nac. tehn. un-tu. Ekonomichni nauky. 2013. Vyp. 24. S. 186–193.
19. *Chugunov I. Ja.* Priorytety bjudzhetnoi' polityky na seredn'ostrokovu ta dovgostrokovu perspektyvu. Derzhavna finansova polityka ta prognozuvannja dohodiv bjudzhetu. Kyi'v : NDFI, 2004. S. 69–99.
20. *Oficijnyj* sajt statystychnoi' sluzhby Jevropejs'kogo Cojuzu. URL : <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.
21. *Oficijnyj* sajt Derzhavnoi' kaznachejs'koi' sluzhby Ukrai'ny. URL : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.
22. *Kozarezenko L. V.* Finansova polityka rozvytku ljuds'kogo potencialu : monografija. Kyi'v : Centr uchbov. l-ry, 2016. 412 s.
23. *Oficijnyj* sajt Pensijnogo fondu Ukrai'ny. URL : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/category?cat_id=94750.